

Samsonowicz, Henryk

Z badań nad nazwami miejscowymi na pograniczu Puszczy Białej

Zeszyty Naukowe Ostroleckiego Towarzystwa Naukowego 24, 9-18

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z BADAŃ NAD NAZWAMI MIEJSCOWYMI NA POGRANICZU PUSZCZY BIAŁEJ

FROM THE RESEARCH ON LOCAL NAMES ON BORDERLAND OF PUSZCZA BIAŁA

Jak wiadomo, nazwy miejscowe stanowią znakomite źródło poznania przeszłości. Składa się na to parę przyczyn. Po pierwsze, nazwa często pozwala przybliżyć czas powstania osady, po drugie – niejednokrotnie wyjaśnia jej genezę, po trzecie, może określić charakter pracy jej mieszkańców, ich pochodzenie, przynależność do określonej grupy społecznej lub zawodowej. Stanowi często informację o środowisku naturalnym – roślinności, glebach, ukształtowaniu terenu, a także, szczególnie w czasach nowożytnych, o modzie, gustach ludzkich, o postaciach godnych uwiecznienia.

Niniejsze rozważania poświęcone są próbie znalezienia odpowiedzi na pytanie, jakie epoki pozostawiły ślady w postaci istniejących do dziś nazw miejscowych, czy można na ich podstawie wyciągać szersze wnioski dotyczące przeszłości wybranego obszaru. Ograniczona próba badawcza dotyczyć będzie niewielkiego obszaru pogranicza kurpiowskiej Puszczy Białej i łąkowo-bagiennych wybrzeży Narwi. Administracyjnie leży on w granicach gminy Długosiodło powiatu wyszkowskiego.

Wybór tego obszaru podyktowany został stosunkowo dużym zasobem źródeł pisanych (przede wszystkim pochodzących z archiwum diecezjalnego płockiego), przydatnych do odtwarzania czasu powstawania istniejących osad, ich genezy, specyfiką wydarzeń zachodzących w przeszłości na tym skrawku ziem mazowieckich, a także zróżnicowanymi warunkami geograficznymi. Rozległe ziemie puszczańskie, bagiennie i łąkowe, niewielkie płachty lepszych gruntów ornych, liczne ciekі rzeczne – wszystkie te tereny umożliwiały wieloraką dzia-

* prof. dr hab., Uniwersytet Warszawski

łałość człowieka od bardzo odległych czasów. Próba przyporządkowania nazw poszczególnym okresom naszych dziejów umożliwi lepsze poznanie kolejnych etapów rozwojowych badanego obszaru, okresów jego pomyślnego rozwoju lub upadków i kolejnych rekonstrukcji osadnictwa.

Nazwy miejscowości, jak poświadcza to obszerna literatura przedmiotu, można podzielić na różnorodne grupy. Poczynając od pierwszych analiz dokonanych przez Franciszka Pałackiego, poprzez wprowadzanie poprawek i uzupełnień przez kolejnych badaczy – m.in. Tadeusza Wojciechowskiego, Franciszka Bujaka, Jana Stanisława Bystronia, Kazimierza Muszyńskiego, Witolda Taszyckiego, Kazimierza Rymuta – podejmowane były kolejne próby uporządkowania polskiego materiału toponomastycznego. Niezależnie od polemik i wielu uwag krytycznych, najpełniej sformułowanych przez Witolda Taszyckiego, można jednak z grubsza przyjąć podział materiału toponomastycznego na parę grup. Do pierwszej zaliczane są nazwy wskazujące na właściwości gleby, topografię, szatę roślinną. Ważną wskazówką dla historyka są kolejne nazwy, pochodzące od działalności ludzkiej, dotyczącej wypalania lub trzebieżenia lasu, budowy grodów, wydobywania rud metali. Kolejne określenia dotyczą ludzi – bądź zbiorowości, (mieszkańców osad), bądź jednostek – od których imion wzięła się nazwa miejscowości. W tych przypadkach szczególnie istotne wydają się tzw. nazwy patronimiczne, oznaczające potomków człowieka, którego imię tkwi w nazwie. Szczególnymi formami nazw zbiorowych są z kolei te, które określały powinności lub zajęcia zawodowe mieszkańców (wiążące się z handlem, rzemiosłem, ubojem bydła, posiadaniem młynów, foluszy, blechów), wreszcie takie, które określały wspólnotę rodową.

Te grupy nazw miejscowych w wielu przypadkach pozwalają na bardziej lub mniej hipotetyczne określenie czasu ich powstawania. Dzięki ich analizie, na podstawie przekazanych treści, mogą ułatwić udzielenie odpowiedzi na następujące pytania: jakie okresy wyróżniały się w przeszłości badanej ziemi; ile nazw miejscowych może wskazywać na pojawienie się ich w tych właśnie okresach; jaki związek z koniunkturą gospodarczą miał wzrost liczebności osad. Oczywiście, odpowiedź na to ostatnie pytanie nie może być precyzyjna, jako że niekiedy zniszczenie osady prowadziło do pojawienia się nowych nazw dotyczących ocalałych jej przysiółków, czasem zaś zanik nazwy miejscowości był efektem włączenia jej do pobliskiej, większej aglomeracji.

Opierając się na znajomości dziejów północno-wschodniego Mazowsza, ze szczególnym uwzględnieniem badanego pogranicza kurpiowskiej Puszczy Białej, można przyjąć za punkt wyjścia następujące okresy występujące w dziejach gminy Długosiodło.

Okres I – sięgający do pierwszej połowy XIII wieku. Zapewne szlak nadbużański, przechodzący od Pomnichowa (obecny Pomiechówek) przez Serock–Wyszków–Brańsk–Brok–Łomżę, który stanowił odnogę połączeń między zlewiskiem Bałtyku i Morza Czarnego, stymulował korzystny rozwój ziemi, stanowiącej od drugiej połowy XI wieku część wyposażenia powstałego wówczas biskup-

stwa płockiego. Owa droga, prowadząca dalej przez Wołyń do Kijowa, przechodziła przez badane tu ziemie, należące do obszaru grodowego (kasztelanii) Brańska (obecnie Brańszczyka) i niewątpliwie mogące stanowić teren zaopatrujący w produkty leśne nie tylko płocką katedrę, lecz także kupców biorących udział w ówczesnym wielkim handlu Wschodniej Europy. Rozwój tego obszaru sprzyjał także zakładaniu osad służebnych, ułatwiało go zaś wykorzystywanie także innego szlaku komunikacyjnego, łączącego Polskę z ziemiami wschodnich Bałtów – Jaćwieżą, Żmudzią, Auksztotą – funkcjonującego śladowo jeszcze w czasach nowożytnych.

Okres II – mieszczący się między połową XIII i drugą połową XIV stulecia, przyniósł ze sobą zniszczenia całego Mazowsza, ze szczególnym uwzględnieniem jego północno-wschodnich rubieży. Zjawisko znane z wydarzeń zachodzących na obszarze całego księstwa mazowieckiego, przyniosło także upadek i zanik m.in. grodu w Brańsku oraz wyludnienie puszczy, określanej wtedy nazwą „Długosiodła”, co zapewne było śladem po zniszczonej osadzie. Szlak nadbużański stracił swe znaczenie wraz z upadkiem Kijowa po najeździe mongolskim, szlak jaćwiejski zaś stał się przede wszystkim drogą służącą zbrojnym najazdom Litwinów. Charakterystyczna dla innych pogranicznych rejonów Mazowsza, akcja zakładania osad rycerstwa służebnego (późniejsze gniazda szlachty zaściankowej) dla badanego obszaru miała niewielkie znaczenie.

Okres III – od schyłku XIV wieku do pierwszej połowy XVII wieku. Niewątpliwie stanowił czasy korzystnej prosperity i dla całej Polski, i dla północnego Mazowsza. Badany obszar stał się terenem zakładania wsi na prawie niemieckim, erygowania (dopiero w drugiej połowie XV wieku) parafii; niektóre większe osady – wśród nich także Długosiodło – uzyskiwały nawet prawa miejskie. Stał się on także zapleczem surowcowym dla wielkiego, międzynarodowego handlu. Stąd spławnymi rzekami – Bugiem i Narwią – wywożone było zboże do portów nadbałtyckich, produkty miejscowych puszczy – drewno, popiół, smoła, miód, wosk, a z łąk nadrzecznych przepędzane były do Prus stada wołów.

Okres IV – zaczął się już w pierwszej połowie XVII wieku i trwał do końca pierwszej ćwierci XVIII wieku. Był czasem poważnego kryzysu spowodowanego – co oczywiste – wojnami i przemarszami wojsk szwedzkich, polskich, brandenburskich, siedmiogrodzkich, ale chyba w większym jeszcze stopniu nasileniem wielkich epidemii, w efekcie których ponoć w Długosiodle „wszyscy mieszkańcy mieli wymrzeć” (według wizytacji przeprowadzonej po „potopie”, na początku lat sześćdziesiątych). Wydaje się jednak, że epidemie (dżumy?) zaczęły przechodzić przez północne Mazowsze już wcześniej, czego świadectwem może być bujny wówczas rozwój kultu świętego Rocha, patrona chroniącego przed zarazą. Ponadto już od toczonych w latach dwudziestych wojen „o ujście Wisły” kurczył się eksport surowców do Europy Zachodniej.

Okres V – czas rekonstrukcji przeprowadzanej przez biskupów płockich trwał od końca wojny północnej do rozbiorów i znalezienia się omawianej gminy w kró-

lestwie Prus. Nastąpiło zasiedlanie gminy przez przybyszów ściąganych przez władze kapituły pułtuskiej i ponowna kolonizacja Puszczy Biskupiej (Białej), tym razem przez wolnych Kurpiów z Puszczy Zielonej (Zagajnicy), a także przez osadników niemieckich. We wsiach osiedlali się też Żydzi, zajmujący się drobnym handlem i areną karczem, młynów, stawów rybnych.

Okres VI – kiedy obszary gminy znalazły się pod zaborem pruskim, a następnie kolejno w Księstwie Warszawskim oraz w Królestwie Polskim i zostały włączone administracyjnie do powiatu Ostrów Mazowiecka. Puszcza Biała została własnością rządową, na jej obszarze władze pozwalały na zakładanie kolejnych osad wiejskich, m.in. także przez przybyszów z Niemiec. Nastąpiła też liczna imigracja ludności żydowskiej z ziem cesarstwa rosyjskiego. Część włości biskupich przeszła pierwotnie w ręce rosyjskich dostojników, a następnie była parcelowana i wykupywana przez właścicieli prywatnych, zakładających majątki ziemskie i zasiedlana, szczególnie po uwłaszczeniu chłopów, przez nowe gromady wiejskie.

Okres VII – rozpoczął się w życiu gminy na początku XX wieku wraz z uruchomieniem linii kolejowej, biegnącej z Dębina przez Pilawę, Tuszcz, Wyszaków do Ostrołki. Jeszcze przed wybuchem I wielkiej wojny została założona stacja Przetycz (na terenie wsi Bosewo), co umożliwiło budowę zakładu przemysłowego – tartaku, produkującego na eksport. Czas niepodległości zaowocował zwiększoną ruchliwością mieszkańców, z których część emigrowała „za chlebem” na zachód (nawet aż do Stanów Zjednoczonych, by następnie wrócić do kraju i ponownie zainwestować w gospodarkę rolną), a część udawała się w poszukiwaniu pracy do Warszawy. Dobre połączenie kolejowe ze stolicą owocowało pojawieniem się przybyszów poszukujących letniskowych rezydencji. Pojawiali się także nowi koloniści niemieccy, zasiedlający część łąk nad Narwią.

Na pewno brakowało dróg bitych, które mogłyby zapewnić dobrą komunikację ze stolicą kraju, ponieważ przede wszystkim kierowały się one na wschód, do Ostrowi.

Kolejne okresy w dziejach osadnictwa gminy dotyczą już czasów II wojny, historii PRL i dziejów współczesnych po 1989 r. Przemiany społeczne i polityczne skutkujące dzisiejszym stanem rzeczy mogą i powinny być badane już na podstawie istniejącego materiału źródłowego zachowanego w samorządzie gminy.

Obecnie w gminie znajduje się czterdzieści sołectw, ale należy dołączyć do tej liczby jeszcze przynajmniej dziesięć nazw miejscowych, które określają bądź niesamodzielne jednostki wiejskie, bądź zachowane w pamięci ludzkiej nazwy pól należących dawniej do różnych wspólnot. Pod uwagę zatem należy wziąć następujące nazwy: Adamowo, Augustowo, Blochy, Budy Chorchosy, Chrzczanka (Folwark i Włosciańska), Dalekie, Dębienica, Długosiodło, Grądy Szlacheckie, Grądy Zalewne, Jaszczuły, Kalinowo, Kornaciska, Lipniak Majorat, Łączka, Małaszek, Marianowo, Nowa Pecyna i Stara Pecyna, Bosewo Stare, Bosewo Nowe, Nowa Wieś, Olszaki, Ostrykół Włosciański i Ostrykół Dworski, Plewki, Prabuty, Przetycz (Folwark i Włosciański), Sieczychy, Suski Stare, Stasin, Wólka Grochowa

i Wólka Piaseczna, Zalas, Zamość, Znamięczki, Zygmuntowo. Spośród innych nazw miejscowych dołączyć trzeba jeszcze: Borki, Szkarłat, Grodziczno, Lipnik Park, Kabat, Lutrowiznę, Ruszkowszczyznę, Syropiast, Nury, Zach (pomijając już te, które niegdyś znajdowały się w parafii Długosiodło sięgającej w XV wieku na prawy brzeg Narwi).

Dla najstarszych dziejów ważne są nazwy powstałe do końca XII wieku: Długosiodło (termin „siodło” należy do najstarszych słowiańskich określeń osady, a sama miejscowość została wymieniona w dokumencie potwierdzającym uposażenia biskupstwa płockiego). Dalej trzeba uwzględnić nazwy miejscowe Przetycz i Sieczychy, stanowiące pozostałość po przesiekach na najstarszych drogach biegnących z biskupiego Pułtuszka na wschód, do ziem bałtyjskich. Należą do tych najstarszych nazw także te, które wywodzą się z onomastyki bałtyjskiej – Jaszczolty, Prabuty. Czy były zasiedlane jeszcze przed powstaniem państwa polskiego, czy w pierwszym okresie jego dziejów – przed przeprowadzeniem stosownych badań archeologicznych nie potrafimy odpowiedzieć. Na pewno do grupy nazw najstarszych należy zaliczyć Grodziczno – ślad po umocnionym obiekcie obronnym – oraz Nury, których nazwa, oznaczająca ciek wodny, wywodzi się jeszcze z pnia języka indoeuropejskiego. Generalnie rzecz biorąc, nazwy w tym okresie powstawały w wyniku działalności człowieka, stanowiąc określenia dotyczące jego ingerencji w krajobraz naturalny.

W drugim okresie dziejów gminy nie powstały nowe nazwy, być może z jednym, wspomnianym już wyjątkiem. W źródłach pochodzących już z XV wieku lokalny obszar puszczański nosi nazwę Długosiodła. Być może stanowi to przekaz informujący, że w wyniku najazdów i walk toczonych pod tą osadą jej miejsce zajęła puszcza, obszar – jak sama nazwa wskazuje – niezasiedlony, pusty. Byłoby to dobre potwierdzenie naszej wiedzy o zniszczeniach północnego Mazowsza w XIII wieku i cofnięciu się granic jego osadnictwa daleko na południe.

Odbudowę całej dzielnicy mazowieckiej, także wyraźny rozwój osadnictwa i gospodarki w Puszczy Biskupiej, można zapewne łączyć z trzecim okresem dziejów omawianego obszaru. Na pewno powstała wówczas Wólka (pierwotnie zapewne jedna, jej podział na Grochową i Piaseczną dokonał się dopiero chyba w XIX wieku), osada uzyskująca wolniznę, lokowana na prawie niemieckim. Wiele nazw pochodzących z tego okresu łączy się bądź z właściwościami topograficznymi, bądź z ludźmi zamieszkałymi na jego obszarze. Te pierwsze dotyczą charakteru ziemi i – tym samym – jej szaty roślinnej. Należały do nich Grądy, Chrzczanka, Pecyna, podzielone jak pobliska Przetycz na część należącą do chłopów, zapewne zależnych od właściciela, być może dzierżawcy majątku, i na część folwarczną. Nie jest przy tym wykluczone, że owe podziały nastąpiły dopiero w XVIII wieku.

Do nazw związanych z szatą roślinną należą Syropiast, Budykierz (nieopodal leżące Białe Błoto, nazwa trąca nieco tautologią, jako że „biel” oznaczała z reguły bagno) i Lubiel – także wskazujące na miejscowe warunki naturalne

i jednocześnie charakter roślinności. Z kolei nazwa Żach pochodziła od stawu (utworzonego na rzeczce Wymakracz), należącego do uposażenia sołtysa Długosiodła. Częste nazwy pochodziły od określeń dominującej czy charakterystycznej roślinności – Dębienniki, Dąbrowa, Lipniak, Poręba, może Olszaki (aczkolwiek ta ostatnia nazwa może być także określeniem ludzi). Niekiedy nazwy, takie jak istniejącego już na zakolu Narwi w końcu XVI wieku Ostrykołu, informują o topograficznym położeniu miejscowości.

Nazwy dotyczące mieszkańców przynoszą bardziej zróżnicowane informacje. Niekiedy pochodzą od określeń rodowych – Małaszek, Suski – zapewne zaścianków rycerskich, także Plewki, Borki pochodzą od nazw gniazd szlacheckich. O przynależności społecznej mieszkańców (właścicieli) osady świadczą dodatkowo także wspomniane już przymiotniki – „dworski”, „włościański”, „szlachecki” (np. nieodległy od omawianej ziemi Majdan Szlachecki) – pochodzące na ogół z czasów późniejszych, niekiedy nawet z XIX wieku. Jednak specyfika Mazowsza, na którego ziemiach współistniały grupy prawne nie tylko szlachty urzędniczej czy zaściankowej, lecz także wolnych chłopów królewskich – Kurpiów, pozwala na umieszczenie genezy tych nazw także już w XVI–XVII wieku. Potwierdzają to spostrzeżenia dane z wizytacji kościelnych z tego okresu, które wymieniają nazwy pochodzące od imienia właściciela (mieszkańca?), a poświęcone już u progu czasów nowożytnych. Kabat – to zapewne określenie właściciela noszącego szczególny ubiór (może Niemca?). O imieniu pierwotnego mieszkańca mogą świadczyć też nazwy Bosewo (od Bosego?), własności jezuitki w XVI wieku, a także określenia zbiorowe – Kornaciska – odnoszące się do ludzi, potomków Kornata, zapewne także Znamięczki, nazwa deminutywna, pochodzi od potomków „Znamienia”.

Nieco upraszczając zagadnienie, można uznać, że nazwy miejscowe w tym przedziale czasowym wywodziły się bądź z charakteru krajobrazu (nazwy topograficzne), bądź z określenia ludzi – zbiorowego (prawnego, rodowego) lub indywidualnego.

W kolejnym okresie, obejmującym czasy klęsk „potopu”, jak się wydaje, wiele osad przestało istnieć. Dopiero w XVIII wieku akcja Kościoła płockiego pozwoliła nie tylko na odnowienie starej siatki osadniczej, lecz także na powstanie nowych miejscowości. Jest niewątpliwie rzeczą interesującą, że utworzono wówczas osady zamieszkałe przez kolonistów niemieckich (Blochy, Chorchosy, Szarłat); możliwe, że ich powstanie wiąże się z czasami porozbiorowymi i początkami zagospodarowywania ziem mazowieckich przez władze pruskie. Formułowane mogą być też poglądy, że termin „blochy” pochodzi od „blechu”, obszaru bieleńskich pól. Bloch jest jednak częstym nazwiskiem, znanym w licznych miastach Polski, a także występującym jeszcze do niedawna wśród mieszkańców gminy Długosiodło. Nie budzi przy tym wątpliwości istnienie dużej grupy osadników niemieckich sprowadzanych przez władze kapituły pułtuskiej z południowych, katolickich ziem Rzeszy Niemieckiej.

Z XVIII wieku pochodzą też nazwy wywodzące się od warsztatów produkcyjnych – Ruda (zapewne miejsce wydobywania rudy darniowej), Budy, siedziba drwali i smolarzy w lasach. Wtedy też utworzone zostały folwarki w Przetyczy i Chrzczance. Warto również zwrócić uwagę na powstałe wówczas nazwy, które według Witolda Taszyckiego oznaczają „kawałek ziemi, a pozostają w związku z pewnymi urządzeniami, instytucjami i wytworami kultury materialnej, społecznej i duchowej”. Ta definicja wszakże wydaje się zbyt szeroka i chyba warta jest ograniczenia do nazw określanych przez tego uczonego jako „kulturalne”. Można zaliczyć do nich powstałe zapewne na przełomie XVIII i XIX wieku nazwy takie jak Dalekie czy pobliski Przedświt. Czy nazwy kulturalne, „literackie”, stanowiły efekt wpływu ówczesnej literatury pięknej – trudno przesądzać.

Zdecydowany rozwój osadnictwa nastąpił w XIX wieku. Starsze osiedla, dziś już zaginione, zaludniane były przez przybyszów niemieckich (pole „Lutrowizna”), niekiedy utrzymujących swój język i obyczaje do czasów II wojny światowej (jak w Zygmuntowie). Liczne miejscowości, szczególnie leżące w pobliżu nadnarwiańskich bagien Pulwy – Marianowo, Adamowo, wspomniane Zygmuntowo – były zakładane przez przybyszów prowadzących gospodarkę pasterską lub ogrodową (warzywną) na rozległych łąkach. Zakładane były wsie w pobliżu już istniejących osad, np. Nowa Wieś – nowa wobec „starej” – może Ostrykołu, może Nurów czy Grądów.

W połowie XIX wieku, po upadku powstania listopadowego, dobra biskupie przejęte przez rząd pruski i następnie rosyjski zostały nadane jednemu z wyższych generałów wojsk carskich, który je następnie rozparcelował i posprzedawał. Na tych terenach założone zostały kolejne frakcje Bosewa (od tego czasu już „Starego”): Bosewo Nowe, odległe około pięciu kilometrów od „Starego”, oraz wydzielone z rozparcelowanych wielkich włości dóbr Długosiodła, jako trzeci człon miejscowości Bosewo C., czyli Lipnik. Kolejne osady – folwarki w Przetyczy i Chrzczance – powstawały z wydzielania majątków dla nowych właścicieli. Dodać warto, że w gminie Długosiodło, jako jedynej w Królestwie Kongresowym, mieszkali także rolnicy-Żydzi. Z kolei Grądy Szlacheckie dały początek Grądom Zalewnym (i nieopodal – Grądom Polewnym). Wólka została podzielona na Grochową i Piaseczną. Z dawnych czworaków folwarcznych przy dworze w Długosiodle powstała osada Czwórki.

Nazwy miejscowe tego okresu charakteryzowały się zatem w znacznym stopniu wtórnym korzystaniem z istniejącego już osadnictwa.

Na podstawie tych na pewno niekompletnych danych można podjąć próbę ułożenia wstępnej i prowizorycznej statystyki obrazującej powstawanie nowych miejscowości w wydzielonych powyżej okresach. Podział 50 nazw miejscowych według czasu ich powstawania wygląda następująco:

Tabela 1. Powstawanie nowych miejscowości w wydzielonych okresach

Okres	Liczba miejscowości	Procent
I	6	12
II	1	2
II	21	42
IV	–	–
V	12	24
VI	11	22
Razem	50	100

Źródło: opracowanie własne.

Do tego zestawienia należy dodać dwie istotne uwagi. Po pierwsze, bierze ono pod uwagę tylko te miejscowości, których nazwy przetrwały do dnia dzisiejszego. Nie uwzględnia więc miejscowości, które w poszczególnych okresach przestały istnieć. Po drugie, trudno dokładnie wymienić nazwy, które zaginęły w dawniejszych czasach, już jednak dla szóstego okresu można podać przynajmniej siedem miejscowości, które albo przestały istnieć, albo zostały włączone do sąsiednich osad. Przede wszystkim chodzi tu o części pól, o których nie wiemy, czy były zamieszkałe, czy tylko ich nazwa wskazywała na osobę właściciela (Ruszkowszczyzna, własność Ruszkowskich, wspomniana wyżej Lutrowizna, własność Lutrów – zapewne przezwisko dotyczące rodziny Aue i inne). Zestawienie powyższe może zatem służyć jedynie jako informacja dotycząca natężenia ruchu osadniczego, wskazanie okresów korzystnej koniunktury bądź załamań rozwoju omawianego terytorium.

Jednocześnie zestawienie nazw topograficznych stanowi interesującą informację dotyczącą ich pochodzenia. W I okresie głównie występują nazwy wywodzące się od działalności człowieka, w następnym – przede wszystkim związane z warunkami biologicznymi – szatą roślinną, jakością gleby, charakterem zadrzewienia. W dobie nowożytnej coraz liczniej pojawiały się nazwy odosobowe, dotyczące bądź jednostek, bądź grup rodowych, prawnych, zawodowych. Stworzyły one gęstą siatkę osadniczą. Czasy współczesne tworzą nową jakość gminy, wprowadzając na jej mapę nowe, gęste osady letników i przybyszów z różnych, bliższych i dalszych stron kraju.

BIBLIOGRAFIA

I. Źródła archiwalne:

Zbiór dokumentów i księgi parafialne Długosiodła [w:] Archiwum Diecezji Płockiej, Visitationes, XV w. Archiwum Główne Akt Dawnych, Zbiór dokumentów pergaminowych.

Atlas historyczny Polski, Mazowsze, red. W. Pałucki, Warszawa 1973.

- Codex diplomaticus et commemorationum Masoviae Generalis*, red. J.K. Kochanowski, Warszawa 1919.
- Kodeks dyplomatyczny księstwa mazowieckiego*, wyd. J.T. Lubomirski, Warszawa 1863. *Matricularium Regni Poloniae sumaria*, t. I–IV, red. T. Wierzbowski, Warszawa 1905–1919. *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza*, cz. II, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, K. Pacuski, H. Wajs, Wrocław 1989.
- Najstarszy opis Mazowsza Jędrzeja Świącickiego*, wyd. S. Pazyra, Warszawa 1974. *Lustracja województwa mazowieckiego, 1565*, wyd. I. Gieysztorowa, A. Żaboklicka, Warszawa 1968.

II. Źródła drukowane i opracowania:

- Bujak F. 1905.** *Studia nad osadnictwem Małopolski*, Kraków.
- Bystrzeński J.S. 1935.** *Nazwy i przydomki grup plemiennych i lokalnych*, w: tegoż, *Megalomania narodowa*, Warszawa.
- Dzieje Mazowsza do 1526 r.*, red. A. Gieysztor, H. Samsonowicz, Warszawa 1994.
- Gródecki R. 1931.** *Wole i Loty. Przyczynki do dziejów osadnictwa w średniowiecznej Polsce*, w: *Studia z historii społecznej i gospodarczej*, Lwów.
- Kondracki J. 1972.** *Polska północno-wschodnia*, Warszawa.
- Rospond S. 1938.** *Zagadnienie osadnictwa słowiańskiego w świetle toponomastyki*, *Kwartalnik Historyczny* nr LII.
- Samsonowicz H. 2007.** *Długosiodło, kariera osady mazowieckiej*, *Rocznik Mazowiecki*.
- Taszycki W. 1946.** *Słowiańskie nazwy miejscowe. (Ustalenie podziału)*, Kraków.
- Taszycki W. 1951.** *Patronimiczne nazwy miejscowe na Mazowszu*, Kraków.
- Taszycki W. 1939.** *Nazwy miejscowe kulturalne*, *Język Polski*, nr XXIV.
- Tyszkiewicz J. 1978.** *Puszcze mazowieckiego Ponarwia do poł. XIX wieku*, w: *Badania z dziejów osadnictwa i toponimii*, red. J. Jańczak, T. Ładogórski, Wrocław.
- Wolff A. 1955/56.** *Nazwy miejscowe na Mazowszu*, *Onomastica* t. I , t. 2.
- Wolff A., Rzetelska-Feleszko E. 1982.** *Mazowieckie nazwy terenowe do końca XVI wieku*, Warszawa.
- Zierhoffer K.** *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, Wrocław 1957

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy nazw miejscowych, używanych na pograniczu Puszczy Białej, a konkretnie znajdujących się na obszarze dzisiejszej gminy Długosiodło. Autor analizuje ponad 50 nazw miejscowości, które dzieli na okresy chronologiczne według czasu, kiedy powstały, oraz według pochodzenia (np. od szaty roślinnej, nazwisk mieszkańców czy też warsztatów rzemieślniczych). Zestawienie nazw stanowi interesującą informację dotyczącą ich pochodzenia, przy czym, jak to w konkluzji swego artykułu stwierdza Autor, w pierwszym okresie występują przede wszystkim nazwy wywodzące się od działalności człowieka, w drugim głównie

od warunków biologicznych, a w dobie nowożytnej nazwy odosobowe, związane z jednostkami, grupami rodowymi, prawnymi bądź zawodowymi. Publikacja zawiera interesujące, nowe informacje dotyczące omawianego obszaru, ale niejednokrotnie mogące odnosić się do innych terenów.

SŁOWA KLUCZOWE: Puszcza Biała, nazwy miejscowe, Długosiodło, miejscowości, osadnictwo

SUMMARY

The article concerns names of localities (towns and villages) along the edge of Puszcza Biała (Biała Wood), and specifically within the territory of present Długosiodło Commune. The Author analyses over 50 names of places categorised according to period of their founding, as well as the origin of names (e.g. local vegetation, inhabitants or craftsmanship). The names convey interesting information on their origin. As the Author states in the conclusion, in period I mainly names derived from human activities were given, in period II, names related to biological conditions predominated, while in the modern times, names were created in connection with individuals, national, legal or professional groups. The work comprises interesting new data on the studied area and sharp observations that may also apply to other areas in Poland.

KEYWORDS: Puszcza Biała, name of locality, Długosiodło, towns, villages, colonisation